

JESENNÁ ŠKOLA PRÁVA 2010 – ZPRÁVA Z MEZINÁRODNÍ KONFERENCE

Ve dnech 12. až 20. listopadu 2010 se uskutečnil již 15. ročník *Podzimní školy práva (Jesenná škola práva)*, organizované Ústavem státu a práva Slovenské akademie věd a Paneurópskou vysokou školou v Bratislavě za finanční podpory Friedrich Ebert Stiftung a Slovenského národního podpůrného fondu EUROPE 2000. Podzimní škola práva je ve střední Evropě výjimečný projekt umožňující týdenní setkání pedagogů, studentů doktorského studia a praktikujících právníků z České republiky, Slovenské republiky a Polska nad vybranou právně-teoretickou problematikou.

Tématem letošního ročníku byla „**Spravedlnost v evropské právní kultuře**“ a účastníci se měli možnost seznámit s pohledem na hodnotu spravedlnosti v celkem čtrnácti referátech odborníků z výše uvedených zemí, přičemž na každý referát navazovala diskuse nad právně-teoretickými otázkami i problémy právní praxe. Nespornou výhodou takto organizované akce je i možnost navázání kontaktů a výměna názorů se zahraničními kolegy.

Podzimní školu práva otevřel **JUDr. František Cvrček, CSc.**, z Ústavu státu a práva Akademie věd ČR a Západočeské univerzity v Plzni svým příspěvkem na téma: **Používání výrazu „spravedlnost“ v právních textech**. V úvodu svého vystoupení poukázal na různá pojetí spravedlnosti v dílech filosofických myslitelů od starověku až po současnost. Vymezení spravedlnosti se lišilo od prvotních idealistických a náboženských úvah až po morální kategorii a kritérium společenského uspořádání. V druhé části se JUDr. Cvrček zaměřil na empirické zkoumání výskytu slova spravedlnost (anebo odvozenin tohoto slova) v právních textech, a to jak z české a československé historie, tak ze současnosti. Pro vyhledávání použil 70 slovních tvarů vyjadřujících pojem spravedlnosti (např. spravedlivě, spravedlivěji, přespravedlivý, ...).

V nejstarším pramenu, Dekretech Břetislavových, kde se hovoří o povinnosti zahájit Boží soud s každým, kdo bije ženu, je konstatováno: kdo poruší toto spravedlivé pravidlo, budiž proklet. Pojem spravedlnosti je zde použit pro hodnocení právní úpravy. V dalších historických pramenech se setkáváme s výrazy spravedlivá odplata, spravedlivá držba. Z novějších pramenů je důležité aplikování zásad spravedlnosti ve velkých kodexech (např. ABGB). Specifická období zdůraznění spravedlivé úpravy se v dějinách vyskytla v souvislosti s přechody k demokracii – JUDr. Cvrček poukázal např. na potrestání nacistických zločinců po druhé světové válce. V současné době se

výraz „spravedlivý“ vyskytuje např. v insolvenčním zákoně nebo v zákoně o podnikání na kapitálovém trhu. JUDr. Cvrček ze svého empirického zkoumání dovozuje, že legislativní zakotvení výrazu „spravedlnost“ v různých jeho podobách se vyskytuje zejména v případech, kdy jde o společensky citlivé téma a zdůrazňuje se zájem na spravedlivé právní úpravě.

V další části referátu shrnul JUDr. Cvrček používání výrazu spravedlnost v judikatuře soudů. Z provedené analýzy vyplynulo, že výrazy „spravedlnost“ využívají daleko častěji Evropský soud pro lidská práva a Ústavní soud než nižší soudy v ČR.

Ve své přednášce s názvem **Spravedlnost a právo: struktura problému** nastínil JUDr. Eduard Bárány, DrSc., z Ústavu státu a práva Slovenské akademie věd základní strukturální pohled na vztah práva a spravedlnosti. Spravedlnost vzniká podle JUDr. Báránye porovnáním práva s tou částí morálky, která upravuje rozdělování hodnot (dobr a břemen). Problematicnost takového vymezení spočívá v tom, že pojem spravedlnosti je jednak popisován jako vztahová kategorie, zároveň však také jako jeden z prvků tohoto vztahu (část morálky upravující rozdělování dobr a břemen). Spravedlnost práva je tedy výsledkem hodnocení vztahu dvou normativních systémů, které vytváří člověk a ten je taky hodnotí.

Z hlediska hodnocení souladu práva a morálky podotkl JUDr. Bárány, že častější příklad sledování, zda je právo v souladu anebo v rozporu s morálkou, je možné doplnit i o příklad, kdy je morálka sledována z hlediska jejího souladu s právem. Právo se tak stává systémem hodnotícím, nikoliv hodnoceným. Příkladem může být morálka náboženských nebo národnostních komunit, která může být testována z hlediska jejího souladu s právem (zákaz domácího násilí, zákaz diskriminace na základě pohlaví).

V další části nastínil JUDr. Bárány některé dichotomie pojmu spravedlnost: např. komutativní a distributivní spravedlnost, spravedlnost výsledku a procesní spravedlnost.

Spravedlnost je ve vztahu k právu hodnotou prakticky nedosažitelnou – za hlavní příčinu považuje JUDr. Bárány obecnost právních norem, které nutně odhlíží od individuálních charakteristik jednotlivců. Přitom pro jednotlivce platí, že nejsou totožní. V následující části kritizoval JUDr. Bárány Radbruchovo pojetí stavící jako ústřední hodnotu v právu spravedlnost. Nestačí totiž, aby právo bylo spravedlivé, musí být především efektivní. Vztah mezi spravedlností a efektivitou však není nutně v konfliktu, nespravedlivé právo ztrácí na efektivnosti tím, že bývá pocíťováno jako „špatné“.

V další části se zaměřil JUDr. Bárány na problematiku právního pluralismu a jeho důsledkům pro spravedlnostní úvahy o právu. Za příklad uvedl v odborné literatuře popsaný společenský systém v brazilských městech, který byl veřejnou mocí tolerován a de facto neřímou i prosazován, a tím získal atributy práva. Stavební řízení na předměstích velkých měst se tak neřídila právními předpisy, nýbrž s posvěcením státu sociálními normami chování určenými místní komunitou. Na poli EU se střetává pojetí spravedlnosti Unie a členských států, což se nejvíce projevuje v judikatuře jejich nejvyšších soudních instancí.

Ve vztahu k problematice nespravedlivého práva uvádí JUDr. Bárány přirozeno-právní koncepci Radbrucha, ale také méně známou starší koncepci australského právního teoretika Jenkinse představitele analytického právního pozitivismu. Zajímavou

diskutovanou otázkou v souvislosti s Radbruchovou formulí je problematika nespravedlivého práva, které však nedosahuje míry extrémní nespravedlnosti. Lze souhlasit s tím, že řešením takového problému nebude patrně soudní zásah, nýbrž apel na legislativce, aby v politickém procesu právo změnil.

V závěru se JUDr. Bárány dotkl jednak vztahu spravedlnosti a rovnosti, a dále samotné podstaty spravedlnostního hodnocení, které nemusí být založeno výlučně na racionálních argumentech. Spravedlnostní úvahy mohou být podepřeny rovněž zkušeností – JUDr. Bárány tuto situaci popisuje na ideji dobromyslného zkušeného starého člověka. To však podle něj nevylučuje kognitivistické argumenty týkající se spravedlnosti, neboť úkolem zákonodárce je především racionálně argumentovat ohledně účelu nové úpravy.

Prof. JUDr. dr. h. c. Peter Blaho, DrSc., z Právnické fakulty Univerzity v Trnavě vystoupil s příspěvkem **Spravedlnost a římské právo**, v němž podrobně popsal historické prameny římského práva, pojednávající o pojetí spravedlnosti u různých autorů. Prof. Blaho upozornil, že římstí autoři vycházeli namnoze z úvah řeckých myslitelů, kde se problémem spravedlnosti zabýval již Hyppias z Ellidy v 5. století př. n. l. V římské kultuře se výraz spravedlnost (*iustitia*) vyskytuje nejprve v neprávnických textech – např. v dramatu *Publia Terentia Afera* s názvem *Heauton Timorumenos* (česky: sebetřýznitel) z roku 163 př. n. l. Podrobně se prof. Blaho věnuje Ciceronovu spisu *De Officiis* – kde je spravedlnost popsána v různých souvislostech – mimo jiné se zde vyskytuje i známá latinská maxima: *summus ius summa iniuria*. V Ciceronově pojetí je spravedlnost morální kategorií spojená s jinými pozitivními hodnotami, jakou je například čest. Spravedlnost je potřeba poskytnout vždy, přičemž vyžaduje, aby člověk jinému neškodil a dbal při svém jednání na všeobecný prospěch.

Z právnických pramenů pak prof. Blaho popisuje pojetí spravedlnosti u Ulpiana, Modestina, Paula a dalších. Již v první knize Digest s názvem *De iustitia et iure* jsou zajímavým způsobem uváděny úvahy o právu a spravedlnost. V této souvislosti prof. Blaho připomněl spor o etymologický původ slov právo (*ius*) a spravedlnost (*iustitia*) s tím, že podle něj je pojem právo od spravedlnosti odvozen. Prof. Blaho okomentoval rovněž některé klasické římskoprávní regule: *ius est ars boni et aequi*, *spravedlnost je stálá a věčná vůle dát každému, co jeho jest, příkazy práva jsou následující: čestně žít, nikomu neškodit a dát každému, co jeho jest*. K vysvětlení pojmu spravedlnost však prof. Blaho nepoužívá pouze klasické definice, všimá si i řešení případů dokumentovaných v pramenech.

Zajímavý je případ depozitáře, který v dobré víře přijal od deponenta věc, o které se později dozvěděl, že je kradená. Otázka zní, zda má porušit obligační právo a navrátit věc skutečnému vlastníku, anebo zasáhnout do vlastnického práva a vrátit věc depozitáři, o kterém však ví, že věc nevlastní. Při kolizi subjektivních práv dává právník *Modestinus* přednost s odkazem na spravedlnost právu vlastnickému.

Prof. Blaho poukázal rovněž na později vzniklé prétorské právo, které umožňovalo postihovat nespravedlivá jednání, výslovně zmínil *actio doli* (žalobu z nečestného jednání, zavedenou praetorem Aquiliem Gallem v roce 68 př. n. l.). Prof. Blaho uvedl případ podvodného prodeje, kdy prodávající tvrdil, že věc má určité vlastnosti, které však nikdy neměla. Kupní smlouvu bylo možné úspěšně napadnout touto žalobou.

Prof. Blaho shrnuje, že přestože antická pojednání o spravedlnosti se často mísila s metafyzickými myšlenkami a ztrácela se v úvahách zcela cizích právu, jsou našemu současnému právníckému myšlení blízké. V závěru přednášející nezapřel svůj smysl pro humor, když z pramenů římského práva dovedl, že spravedlnost chápeme především jako víru v blaho.

V následující dvojici referátů vystoupili přednášející z oboru politologie a filosofie, což převážně právnícké setkání obohatilo o pohled příbuzných disciplín. **PhDr. Luboš Blaha, Ph.D.**, z Ústavu politických studií Slovenské akademie věd přednesl referát na téma **Sociální spravedlnost**. V první části přehledně nastínil přístup ke spravedlnosti ve čtyřech základních politických doktrínách: liberalismu, konzervativismu, komunismu a socialismu. Tyto doktríny odpovídají politologickému členění politické reality v pravo-levé ose ve vztahu ekonomiky a státu (sociálně-ekonomická osa) a na svislé ose ve vztahu státu a jednotlivce (kulturně-etická osa). Z hlediska teorií spravedlnosti nastínil PhDr. Blaha rovněž čtyři základní směry: utilitarismus, liberalismus, komunitarismus a marxismus (neo-marxismus).

Pro utilitarismus je nejvyšší hodnotou největší dobro pro celek. Cílem je maximalizovat užitek (*utility*) a minimalizovat strast (*disutility*). Na příkladu zdaňování se PhDr. Blaha pokusil ukázat, že z hlediska utilitarismu nepřináší nejvyšší možný užitek rovné, nýbrž progresivní zdanění. Jakékoliv zvýšení daně by bylo daleko hůře vnímáno osobami s nízkým příjmem, než lidmi s vysokým příjmem, celkový užitek pro společnost bude tedy podle PhDr. Blahy vyšší při progresivním zdanění.

Liberální filosofové kritizovali toto utilitaristické pojetí pro jeho instrumentální pohled na společnost, lidé musí mít garantována lidská práva. PhDr. Blaha představil základní myšlenky Rawlsovy teorie spravedlnosti, kde je předpokladem rozhodování o spravedlivě uspořádané společnosti závoj nevědomosti (*veil of ignorance*), za nímž jednotlivci nevědí, které místo ve společnosti budou mít. Empirické zjištění, že rovnostářská společnost vede ke stagnaci, nutí Rawlse doplnit princip rovnosti o princip difference.

Libertariánský proud reprezentovaný R. Nozickem argumentuje, že jediná legitimní forma uspořádání státu je minimální stát. Takový stát by podle Nozicka vznikl, kdyby mohl být vytvořen čistě spontánním způsobem. PhDr. Blaha kritizuje toto pojetí jako ahistorické; podle něj existují státy, které se jako sociální konstituovaly.

Výše uvedená pojetí vycházejí z představy společnosti jako shluku individuí. Toto individualistické pojetí je v protikladu s metodou holismu, která je vlastní pro komunitaristy a neo-marxisty. Pro komunitaristy je individualismus pouze ideologický konstrukt, který neodpovídá realitě. Lidé se rodí jako členové společnosti, která je od počátku ovlivňuje, ale také omezuje. Z komunitaristů byl PhDr. Blahou vzpomenuť Alasdair MacIntyre, Michael Walzer, Michael Sandel, Charles Taylor, Roberto Unger. U těchto autorů dominuje představa o tom, že každá společnost si vybuduje sdílené přesvědčení o spravedlivé distribuci statků. Složitější modely (např. Walzerův) poté předpokládají rozdělení společnosti na určité sféry, v rámci nichž existují samostatné spravedlnostní představy.

V závěrečné části představil PhDr. Blaha základní ideje marxismu na myšlenkách klasických i moderních autorů (např. Gerald Cohen). V závěru doplňuje PhDr. Blaha

základní kritéria sociální spravedlnosti (princip zásluhovosti a princip potřeb) o kritérium pracovitosti, hledící více na snahu, než na skutečný výsledek.

Příspěvek **doc. PhDr. Ladislava Hohoše, Ph.D.**, z Filosofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě s názvem **Spory o filosofickou teorii spravedlnosti** poskytl pohled na vztah práva a spravedlnosti, a to pohledem filosofa. V úvodu s odkazem na práci prof. Bröstela poukázal doc. Hohoš na souvislost právního státu a spravedlnosti. Občan očekává podle doc. Hohoše od státu, že v rámci plnění společenské smlouvy se bude moci dovolat spravedlnosti. Na konci 19. století již občané očekávali od státu více, než jen zajištění bezpečnosti. Právo bylo v té době chápáno u představitelů zájmové teorie jako střet mocí a zájmů.

Pojem spravedlnosti je podle doc. Hohoše pojmem ideálním. To, co popisujeme, je jakási podoba „pozemské spravedlnosti“. Toho si byl vědom např. T. Akvinský, který svou koncepci přirozeného práva (*lex naturalis*), které je poznatelné, odvozoval od božského práva (*lex aeterna*), které je naopak lidskému poznání skryto.

Zajímavou otázkou, kterou v první části svého referátu doc. Hohoš mimo jiné řešil, je otázka práva na odpor soudce, který je konfrontován s povinností rozhodovat případy podle práva, které se může jevit v dané věci jako nespravedlivé. Jedna z možností je složit funkci (tzv. pasivní odpor). V podmínkách demokratického právního státu je otázka aktivního odporu, tj. judikování v duchu spravedlnosti, ale proti pozitivnímu právu, nanejvýš spornou. Soudce by podle doc. Hohoše měl v prvním případě maximálně usilovat o syntézu přirozeného a pozitivního práva. Možnost odchýlit se od pozitivního práva je pak dána až v krajních případech, neboť morální závazek soudce vyžaduje, aby rozhodoval spravedlivě.

V další části svého referátu představil doc. Hohoš základní koncepce spravedlnosti v souvislosti s přechody k demokracii – od Radbruchovy formule znamenající návrat k nadpozitivním základům práva po druhé světové válce, přes problematiku stělců na Berlínské zdi, lustračního zákonodárství, až k přístupu maďarského ústavního soudu, chránícího právní jistotu osob. Připomněl také jiné možnosti vyrovnání se s minulostí, např. mimoprávní řešení (tribunály paměti) v Jihoafrické republice po zrušení apartheidu. Doc. Hohoš z výše uvedených příkladů vyvozuje závěr, který je sice pesimistický, nicméně historicky ověřený: neexistuje spolehlivý prostředek nastolení spravedlnosti směrem do minulosti. V závěru se doc. Hohoš zabýval současnými problémy způsobenými globalizací a světovou hospodářskou krizí.

Na základě klasických teorií doc. Hohoš dovozuje, že nerovnost, která se v současné době ve světě vyskytuje (např. mezi finanční oligarchií a chudými lidmi, vyspělými a rozvíjejícími se státy, v existenci přírodních zdrojů), může být zdrojem budoucích konfliktů.

V následujícím příspěvku na téma **Potřeba spravedlnosti a nespravedlivé právo** ukázal **prof. JUDr. Pavel Holländer, DrSc.**, z Ústavního soudu ČR praktické aspekty napětí mezi potřebou spravedlnosti při rozhodování soudce a právem, které je často nespravedlivé. První příklad, na kterém byl poukázán výše uvedený rozpor, se týkal změny své ustálené judikatury Nejvyšším soudem. Účastníci řízení se spoléhali na ustálenou judikaturu v určité právní otázce, nicméně Nejvyšší soud v tomto případě judikoval odlišně. Otázka, která vyvstala před Ústavním soudem, zněla, zda principy týkající

se retroaktivity dopadají také na rozhodování soudů. Podle prof. Holländera dnes psané právo bez judikatury nemůže obstát. Změna judikatury tak představuje právní nejistotu. V daném případě se požadavek na právní jistotu dostává do kolize s požadavkem na soudcovské dotváření práva.

V 90. letech řešil Ústavní soud kauzu jednorázového odškodnění obětím nacistické persekuce. V právním předpisu byla vymezena doba, kdy je možno považovat osobu za politického vězně, přičemž tato doba byla přesně ohraničena 15. 3. 1939 – 4. 5. 1945. Otázkou, kterou musel Ústavní soud řešit, zněla: Co s případy, kdy byla osoba postižena 5., 6. nebo 7. 5. 1945? Je zřejmé, že v případě zamítnutí takovýchto žádostí o odškodnění bude sice postupováno v duchu s textem zákona, nicméně takové rozhodnutí by vykazovalo extrémní rozpor s požadavkem na spravedlnost.

V odkazech na umělecká díla (Bratři Karamazovi, Návštěva staré dámy, Kniha apokryfů Karla Čapka) uvažoval prof. Holländer souvislost mezi spravedlností a ctností.

Dále se prof. Holländer věnoval současným problémům při vymezování spravedlnosti. V důsledku úpadku neprávních normativních systémů se často jako na konečného a „spravedlivého“ arbitra jakýchkoliv sporů ve společnosti obracíme na soudy. Pojem soudcovský stát, na který se v současné době často odkazuje, charakterizoval prof. Holländer jako kvantitativní, institucionální a kompetenční expanzi soudcovského rozhodování.

V závěru svého vystoupení se prof. Holländer dotkl i otázek státovědeckých, když připomněl výrok E.-W. Böckenfördeho, že „svobodný, sekularizovaný stát žije z předpokladů, který on sám způsobilý garantovat není.“ Tato skutečnost vyvolává potřebu „nové integrace“ jednotlivců do společnosti, neboť jednota národa, která nahradila jednotu náboženství, se zdá být ve společnosti 21. století překonanou. Intelektuální skepse dvacátého století, kdy neexistuje univerzální koncepce dobra, ukázala na Kelsenově kritické esejí o spravedlnosti nemožnost racionálního uchopení spravedlnosti. Tuto tezi podporuje i R. Alexy, podle něhož v současnosti neexistuje jiné než transcendentní odůvodnění i těch nejpozitivnějších hodnot.

Prof. Dr. hab. Krzysztof Skotnicki z Fakulty práva a správy (Wydział Prawa i Administracji) Univerzity Lodž, Polsko přednesl příspěvek na téma **Spravedlnost podle soudních rozhodnutí Ústavního tribunálu Polské republiky**. Příspěvek byl zajímavý zejména tím, že ukázal na praktickém příkladu nutnost předporozumění při interpretaci ústavněprávních předpisů. V polské ústavě je od roku 1976 odkaz na spravedlnost. Spravedlnost v tehdejší pojetí však znamenala zejména společenskou spravedlnost danou socialistickým státním zřízením. Odkaz na spravedlnost zůstal i v roce 1992, kdy byla socialistická ústava novelizována (tzv. malá ústava), jejíž čl. 1 zněl: *Polská republika je demokratický právní stát uznávajícím zásadu sociální spravedlnosti.* (Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.)

Prof. Skotnicki připomněl, že Polská republika procházela složitým procesem přijímání ústav, jejich ústavy vždy reagovaly na společenské změny s určitým zpožděním. První postkomunistická ústava byla v Polsku přijata až v roce 1997, a to ještě jen díky mimořádným politickým okolnostem.

Ústava z roku 1997 převzala vymezení Polské republiky jako demokratického právního státu uznávajícího zásadu sociální spravedlnosti do článku 2. Otázkou zůstává, má-li toto ustanovení normativní charakter, a pokud ano, jaké z toho plynou důsledky. Je jasné, že pojem sociální spravedlnost je po roce 1989 nutno jednoznačně interpretovat ve smyslu demokratického právního státu, nikoliv v duchu marxistické ideologie.

V článku 2 Ústavy Polské republiky jsou vymezeny tři základní charakteristiky Polska: jedná se o stát demokratický, právní a sociálně spravedlivý. Prof. Skotnicki položil otázku, zda je možné chápat tyto tři zásady jako souladné, anebo mezi nimi mohou vyvstat kolize. Výklad prof. Skotnického spočívá v tom, že se nejedná o tři samostatné principy polského ústavního práva, nýbrž jeden princip mající tři složky, které je nutno interpretovat vždy souladně. Zásada sociální spravedlnosti má v tomto pojetí postavení meta-zásady, jejíž funkcí je korigovat formalismus a legalismus právního státu. Přes zásadu spravedlnosti vyjádřené v ústavě se tak polský ústavní soud dostává k pojetí materiálního právního státu. Výklad zásady sociální spravedlnosti se mění z jedné z mnoha zásad, které jsou v ústavě zakotveny a které musejí být vykládány v souladu, na interpretaci sociální spravedlnosti jako meta-zásady.

V následující části připomněl prof. Skotnicki problémy související s odkazem na spravedlnost v polské ústavě. Existovaly snahy, aby v rámci změn ústavy byla tato zásada posílena na právní normu, které by se bylo možno dovolávat. Problematičnost vymezení samotného pojmu spravedlnosti však je základním důvodem, proč je sociální spravedlnost vykládána jako ústavní princip, nikoliv norma, již se je možné bezprostředně dovolávat.

V závěru připomněl prof. Skotnicki vybrané nálezy polského ústavního soudu, které zmiňují princip sociální spravedlnosti, jakož i její vztah k dalším ustanovením polské ústavy (např. čl. 30 – důstojnost člověka, čl. 20 – hospodářský systém Polské republiky).

V následujícím příspěvku představil **Prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.**, z Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Paneurópske vysoké školy **ideu spravedlnosti v soukromém a veřejném právu**. Spravedlnost je podle prof. Večeři stěžejní společenskou hodnotou, ideálem, kam směřujeme. Zároveň se jedná o vztahovou kategorii, prostřednictvím které hodnotíme vnější svět. Obecně patří spravedlnost mezi cílové hodnoty, tj. nejsou prostředkem k něčemu jinému. Hodnota spravedlnosti je podle prof. Večeři přítomná v každé společnosti a vyplývá z lidského citu pro spravedlnost. V tomto ohledu je spravedlivé vnímání světa vlastní každému jednotlivci, i dítěti.

Spravedlnost není kategorií primárně právní, což dokládá prof. Večeřa jejími definicemi u různých autorů, kde existuje častý odkaz na mimoprávní rovinu této problematiky. I prof. Weinberger, jinak ovlivněn normativní školou, tvrdil, že o tom, co je spravedlivé, je třeba vést hlavně politické úvahy.

V další části se prof. Večeřa věnoval vztahu rovnosti a spravedlnosti. V této souvislosti připomněl problematiku afirmativní akce (pozitivního opatření), která je spravedlivá, pokud respektuje určité zásady a pravidla, mimo jiné: sociální konsenzus, pevná pravidla, časovou určenost.

Zajímavé bylo i zkoumání vztahu formální zákonnosti a spravedlnosti, kdy prof. Večeřa přiblížil různé varianty rozhodnutí – od jednoznačných (zákonně

a spravedlivé, nezákonné a nespravedlivé) ke složitějším variantám (rozhodnutí zákonné, ale nespravedlivé, a rozhodnutí nezákonné, a spravedlivé). Prof. Večeřa rovněž připomněl průzkum, který v 90. letech minulého století prováděl u soudců prof. Prusák, jehož cílem bylo zjistit, nakolik se soudci při svém rozhodování řídí textem zákona, a nakolik uplatňují širší spravedlnostní úvahy.

V následujícím referátu popisuje **JUDr. Juraj Babjak** z Krajského soudu v Košicích problematiku **spravedlivého trestu**. Trest je podle JUDr. Babjaka spravedlivý, pokud se vejde do rámce, který zákonodárce označil. Tím se v trestněprávní rovině dostáváme k vykreslení základního vztahu mezi legalitou a spravedlností, kdy zákonnost je vždy předpokladem spravedlnosti trestu.

Podobně jako jiní přednášející i JUDr. Babjak popisuje problematiku své přednášky na uměleckém díle – tentokrát na Dostojevského románu *Zločin a trest*. Aby byl trest spravedlivý, musí odpovídat spravedlivě zjištěné vině po skončeném spravedlivém procesu. V Dostojevského románu je spravedlnost dána nutností, aby byla vina Raskolnikova prokázána. Z toho důvodu požaduje Porfirius Petrovič jeho přiznání, přestože již měl dostatek důkazů, aby jej mohl zatknout ihned.

V následující části se JUDr. Babjak zabýval problematikou přípustnosti důkazu v trestním řízení, tedy tématem, které je na Slovensku poněkud opomíjeno, a připomněl rozdílné přístupy v jiných státech – např. v Kanadě je rozlišováno mezi důkazem nelegálně vytvořeným (výpověď za použití donucení), který je nepřipustný, a důkazem nelegálně získaným (odposlech bez souhlasu soudu), který a priori vyloučený není. Podle JUDr. Babjaka je důležité trvat na spravedlivém řízení, nikoliv na formalismu; přesnější teorie v tomto smyslu však chybí. Projevuje se zde však paradigmatický posun od lpění na právech jednotlivců k povinnosti státu vést řádně trestní řízení a potrestat skutečné pachatele trestných činů.

Poněkud kontroverzním institutem slovenského trestního práva je kompromisní trest – daný na základě dohody mezi obviněným a prokurátorem. Podle JUDr. Babjaka toto není výkon spravedlnosti, nýbrž snaha o vyrovnání se s pracovním náporom na soudce, jedná se o pokus soudce „zbavit se“ případu co nejdříve.

Trestněprávní problematiku pokračovala Podzimní škola práva i v referátu **JUDr. Lucie Kurilovské, Ph.D.**, z Ústavu státu a práva Slovenské akademie věd a Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, která přednesla referát na téma: **(Ne)spravedlnost zásahů do lidských práv prostředky trestního práva**.

Trestní právo podle JUDr. Kurilovské má potenciál zasahovat do individuálních práv podstatným způsobem, proto je vývoj lidských práv do značné míry rovněž bojem za nalezení rovnováhy mezi požadavkem na spravedlivé potrestání pachatelů a ochranou základních práv obviněných. Z těchto dvou úhlů pohledu popisuje JUDr. Kurilovská několik institutů v trestním řízení, které zasahují do individuálních lidských práv: vazba, odposlechy a záznam telefonního hovoru, nasazení agenta, sledování osob a věcí a vyhotovování obrazových a zvukových záznamů.

Podle přednášející je vždy třeba mít na zřeteli, že celé trestní řízení není jednotný proces, nýbrž se rozpadá do několika procesních stádií, v nichž je garantovaná míra ochrany různá. Nižší míra ochrany v přípravném řízení je kompenzována nepřipuštěním některých druhů důkazů v následném řízení před soudem.

Pokud jde o problematiku vazby, JUDr. Kurilovská připomíná, že jde o institut vždy fakultativní, nikdy není nařizována ze zákona. Záleží tedy na zhodnocení dané věci soudcem. Otázka maximální délky vazby může být sporná, pokud by byla nepřiměřeně dlouhá. Na Slovensku platí v současné době úprava maximální délky pěti let, což je podle JUDr. Kurilovské na hranici přípustnosti. Pro zajištění práv obviněného ve vazbě je také důležité respektovat zásadu presumpce nevinny.

V souvislosti s odposlechy a záznamem telekomunikačního hovoru byla opětovně diskutována otázka přípustnosti nelegálně získaných důkazů. Vzhledem k tomu, že slovenský zákonodárce přijal relativně přísnou úpravu, nelze vyloučit, že se policejní orgán setká při provádění odposlechů s důkazy, které budou pro další řízení nepoužitelné (např. rozhovory obviněného se svým právníkem). I takový důkaz však může být využit jako tzv. podpůrný důkaz, který může vyšetřování posunout dále, například tím, že přispěje k nalezení dalších důkazů.

Kontroverzní otázka ve slovenském trestním řízení je použití agenta provokátéra, který může na rozdíl od agenta kontrolora přímo navádět ke spáchání trestného činu. V praxi při povolování nasazení agenta soud rozhoduje, zda má jít o agenta provokátéra nebo agenta kontrolora. Judikatura Evropského soudu pro lidská práva naznačuje podle JUDr. Kurilovské, že slovenská úprava jde nad rámec možnosti povolených Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod. Je tedy možné uvažovat o změně právní úpravy, nicméně dosud žádná řízení proti Slovenské republice neprobíhají.

V úvodu svého referátu s názvem **Procesní spravedlnost** odkázal **JUDr. Marek Števček, Ph.D.**, z Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě a Justiční akademie Ministerstva spravedlnosti Slovenské republiky na slavný Kelsenův článek: *Was ist das Gerechtigkeit?* (Co je spravedlnost?), který patří k „nejdestruktivnějším článkům v dějinách právní filosofie“, neboť zdrcujícím způsobem podrobuje kritice všechny dosud známé koncepce spravedlnosti.

V úvodu se JUDr. Števček ptá, zda procesní spravedlnost znamená vyloučení svépomoci. S ohledem na omezenou možnost, kterou svépomoci a obdobnému institutu – ochraně pokojného stavu při zřejmém zásahu do něj – přisuzuje občanský zákoník, konstatuje, že svépomoc, tak jak je upravena ve slovenském právu, procesní spravedlnosti neodporuje.

Ústřední otázkou referátu je poté vztah zákonnosti a spravedlnosti. Zde se podle JUDr. Števčeka projevuje nejvíce právněfilosofická orientace soudce nebo jiného rozhodujícího orgánu, zda tíhne blíže k právnímu formalismu (pozitivismu) anebo anti-formalismu. Názory obou těchto pohledů na procesní spravedlnost se dnes již sbližují, neboť současné pozitivní právo obsahuje řadu institutů sloužících k zajištění spravedlivého procesu a zmírnit dopady nerovnosti stran (např. ustanovení opatrovníka, osvobození od soudních poplatků, atd.).

V další části přednášky JUDr. Števček blíže rozvedl podmínky, které podle něj ovlivňují právo na přístup k soudu: jedná se o přehlednost soudní soustavy (zde bylo připomenuto, že prakticky každá nová slovenská vláda usiluje o změnu soudní soustavy), nejvyšší sazba soudního poplatku (na Slovensku je dle JUDr. Števčeka příliš vysoká) a existence/neexistence bagatelního cenzu. Dále se JUDr. Števček zabýval rovněž

problémem funkční příslušnosti, specializace soudní soustavy a jejich vlivem na právo na zákonného soudce.

V poslední části přednášející připomněl některé aktuální kauzy probíhající ve Slovenské republice související např. s poučovací povinností soudce, odstoupením od smlouvy o prodeji nemovitosti, a dále s případy řešenými Soudním dvorem EU týkajícími se práva na ochranu spotřebitelů, která podle JUDr. Števíčka nabourává klasické paradigma rovnosti stran sporu.

S odkazem na „dobré“ právo popisované v knize Lona L. Fullera *Morálka práva* konstatuje přednášející na závěr porušování řady Fullerových principů slovenským zákonodárcem.

Následující příspěvek na téma **Právo a spravedlnost podle Evropského soudu pro lidská práva** přednesla **Mgr. Irena Marková**, pracovnice Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku. V úvodu představila činnost Evropského soudu pro lidská práva a doplnila několik statistických údajů dokladujících známou skutečnost, že se tento soud stal obětí vlastního úspěchu. Přitom 80 % stížností pochází z deseti států. Nejvíce stížností (přibližně 30 %) přichází z Ruska, přičemž k nejčastějším důvodům patří mizení osob v Čečensku, podmínky ve věznicích a nevykonávání soudních rozhodnutí proti státu, následuje Turecko (12 % stížností), Rumunsko, Ukrajina, Itálie a Polsko. Česká republika byla ještě před třemi lety na 10. místě (zejména kvůli délce řízení), nyní však po zavedení dalších legislativních opatření, která jsou prozatím považována za účinná, nápad poklesl.

České republiky se nejčastěji týkají rozsudky konstatující porušení: 1. nespravedlivé řízení – čl. 6 (30 % z případů, kdy byla Česká republika odsouzena), 2. právo na spravedlivý proces – čl. 6 (21 %), 3. majetková práva – čl. 1 Protokolu č. 1, 4) osobní bezpečnost a vazba – čl. 5, 5) účinný opravný prostředek – čl. 13. Dosud bylo proti ČR vyneseno asi 150 rozsudků. Slovenská republika má oproti ČR ještě větší problémy se zajištěním spravedlivého procesu – 64 % případů proti Slovensku se týká porušení tohoto ustanovení, přičemž nově zavedený opravný prostředek k Ústavnímu soudu Slovenské republiky hodnotí prozatím Evropský soud pro lidská práva zdrženlivě.

V další části se Mgr. Marková zaměřila na čl. 6 Úmluvy – právo na spravedlivý proces. Připomněla, že Úmluva je vykládána jako živoucí instrument (s odkazem na teorii *living constitution* prosazenou Nejvyšším soudem USA). Pojmy obsažené v Úmluvě jsou vykládány autonomně (zejm. pojmy občanskoprávní závazky a trestní obvinění, které později podrobněji rozebrala). Článek 6 má zásadní význam pro celý systém Úmluvy a nesmí být vykládán restriktivně.

Na případech z posledních let ukázala přednášející, že v důsledku dynamické interpretace Úmluvy dochází k postupnému rozšiřování podmínek přípustnosti stížnosti, například v otázce přípustnosti stížnosti právnické osoby, a v blízké budoucnosti nutnosti rozhodnout o přípustnosti stížnosti obce.

V další části poukázala Mgr. Marková na odlišné hodnocení institutu spravedlivého procesu u Ústavního soudu ČR a Evropského soudu pro lidská práva na kauzách Běleš a další, Zvolský, Zvolská a Vodárenská akciová společnost, a.s. (všechny kauzy proti České republice). Pojetí spravedlivého procesu bylo ukázáno i na dalších kauzách (Nešťák proti Slovensku, Milatová proti České republice).

V závěru příspěvku připomněla Mgr. Marková, že současná judikatura štrasburského soudu uznává tzv. inherentní procesní záruky i u dalších práv zakotvených Úmluvou (např. čl. 8 Úmluvy nebo čl. 1 Protokolu č. 1). Na samém konci přednášející diskutovala změny, které nastanou v souvislosti se vstupem v platnost Protokolu č. 14 k Úmluvě.

Předposlední referát na téma **Kdo je spravedlivý?** přednesl **Prof. JUDr. Ján Svák, CSc.**, z Paneurópské vysoké školy v Bratislavě. Cílem přednášky bylo odpovědět na otázku, zda legitimita pro hledání spravedlnosti spočívá v právnickém vzdělání.

Základní teze prof. Sváka zněla: legitimita spočívá buď v kvalitním právnickém vzdělání na fakultách anebo v otevření cesty k rozhodování i neprávnickům. Prvá cesta je obtížnější, neboť vzdělávání za posledních 50 let nabralo opačný směr, než bylo zamýšleno v 19. století (prof. Svák připomíná von Humboldtovu snahu o návrat k ideálům Antiky). Vzdělávání se za poslední roky posouvá od učení vědomostí k získávání zručnosti (*learning by doing*) a k učení hodnotám.

Druhá z uvedených možností se týká zapojení laického prvku. Zde je možné, aby laici byli přizváni k rozhodování soudů jako přísedící, porotci, anebo aby dokonce sami rozhodovali jako soudci. Posledně jmenovaný případ je typický pro Velkou Británii, kde absolventům právního vzdělávání je dokonce zapovězeno soudit jako smírčí soudci, kteří musejí být právní laici. Asi 29 000 z 30 000 britských soudců jsou tedy neprávnickí (!) V praxi je jejich rozhodovací činnost usnadňována automatizovanými systémy zpracovávajícími soudní precedenty. Pokud jde o přísedící, jejich vliv na finální rozhodnutí lze podle prof. Sváka empiricky dokázat jako téměř nulový. Možná změna by mohla nastat v případech umožnění separátního vota i u nižších soudů.

Zdroje legitimacy soudního rozhodování se rovněž projevují ve způsobech ustavování soudců, kteří mohou být ustavováni volbou lidem (kde existuje riziko populistického rozhodování, tak aby byl příslušný soudce opět většinou znovu zvolen), nebo politickým procesem (kde existuje riziko, že výkonná moc skrze jmenovací pravomoc bude mít příliš velký vliv na činnost justice), anebo samotnou soudní mocí (kde zase hrozí „zapouzdření“ justice). Prof. Svák pléduje pro určitou kombinaci modelů. V druhé části byl promítnut film N. Michalkova „12“ o úskalích porotního soudnictví v současném Rusku.

Poslední referát na téma **Spravedlnost různých autorů/různých prostředí** přednesl ředitel Ústavu státu a práva Slovenské akademie věd **JUDr. Peter Colotka, LL.M., CSc.**

V něm zpočátku shrnul základní myšlenky některých autorů týkající se spravedlnosti od Aristotela po Kelsenovu kritiku. Poté si všimá, podobně jako někteří jiní přednášející na Podzimní škole, úlohy spravedlnosti v krizových momentech přechodů k demokracii, diskutuje přitom případ Stretetz, Kessler a Krenz proti Spolkové republice Německo a dále rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva Bankovic a další proti státům NATO. Společné oběma případům je požadavek na spravedlivé řešení situace, avšak ve druhém zmiňovaném případě podle JUDr. Colotky rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, který v něm argumentoval, že „nebyl zřízen za účelem léčení všech bolestí tohoto světa“, trpělo určitým deficitem humanity.

S odkazem na autory M. van de Kerchoeva a F. Osta popisuje JUDr. Colotka změnu chápání právního systému od pyramidální struktury k víceúrovňovému systému veřejné moci, kde existuje více mocenských zdrojů, než jsou národní státy. V této souvislosti

připomněl JUDr. Colotka problematické aspekty členství Slovenské republiky v Evropské unii, kde málo lidnaté členské státy ztrácejí schopnost prosadit jakoukoliv politickou vůli. Tato situace by v klasických mezinárodních organizacích založených na rovnosti svých členů byla nepřijatelná. Zajímavým aspektem tohoto stavu je i proces europeizace, který se prosazuje často neviditelným způsobem. Příkladem může být post-lisabonské označení evropské právo, nahrazující právo komunitární a unijní, přičemž je však zřejmé, že pilířová struktura ani Lisabonskou smlouvou zcela odstraněna nebyla. Diskuzí o významu spravedlivě uspořádaného státu byla přednášková část Podzimní školy práva ukončena.

Celkově lze hodnotit Jesennou školu práva jako velmi vydařenou akci, přičemž stále vzrůstající zájem svědčí o dobrých referencích účastníků předchozích ročníků. Na závěr nelze nezpomenout vynikající organizaci **JUDr. Eduarda Báránye, DrSc.**, a **Mgr. Daniely Lengyelové, Ph.D.**. Celkově věřím, že následující ročníky budou stejně kvalitní a přispějí k dalšímu budování kontaktů mezi akademickými a vědeckými pracovníky států střední Evropy.

JUDr. Pavel Ondřejek
doktorand
katedra teorie práva a právních učení
Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze